

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РИНКУ МІГРАЦІЙНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

©2021 **ВАСИЛЬЦІВ Т. Г., САДОВА У. Я., МАХОНЬОК О. В.**

УДК 330:314.7:338.46:35.078(477)

JEL: J21; J41; J61; F22; O15

Васильців Т. Г., Садова У. Я., Махонюк О. В. Проблемні аспекти та напрями розвитку ринку міграційних послуг в Україні

На сучасному етапі розвитку міграційних процесів в Україні актуалізувалася проблема вдосконалення вітчизняного ринку міграційних послуг, перетворення його на систему соціально-економічних відносин з приводу задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних з уможливленням і покращенням умов здійснення міграційних переміщень, отриманням супутніх послуг, пов'язаних з міграцією, мінімізації ризиків (як для громадян, так і держави), пов'язаних з міграційними процесами. Метою дослідження є виявлення проблемних аспектів, а також обґрунтування напрямів і засобів державної політики розвитку ринку міграційних послуг в Україні. Об'єктом дослідження є процеси вдосконалення державної політики функціонування та розвитку ринку міграційних послуг в Україні, легалізації його суб'єктів і покращення інституційно-економічних можливостей відносно надання якісних міграційних послуг. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: синтезу та системного аналізу, логічного узагальнення, стратегічного менеджменту, компаративного аналізу. У статті ідентифіковано поточні системні вади функціонування та розвитку ринку міграційних послуг в Україні, зокрема в частині переважання неліцензованих суб'єктів – надавачів міграційних послуг; низького рівня задоволеності мігрантів послугами посередників; обмежених практик притягання до відповідальності тіньових посередників на ринку міграційних послуг; низького рівня соціально-економічної захищеності трудових мігрантів і т. ін. Визначено напрями та засоби вдосконалення функціонування ринку міграційних послуг України у сферах: легалізації та ліцензування діяльності; запровадження системи моніторингу ринку міграційних послуг; укладання міжурядових двосторонніх угод для захисту прав українців-мігрантів; реалізації Концепції регулювання розвитку ринку міграційних послуг в Україні. Перспективи подальших наукових досліджень в аналізованій сфері стосуються обґрунтування напрямів і засобів імплементації позитивних зарубіжних практик державного регулювання ринку міграційних послуг в Україні.

Ключові слова: міграційні посередники, міграційні процеси, міграційна політика, ринок міграційних послуг, реалізація та захист прав мігрантів, якість міграційних послуг.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-252-260>

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 26.

Васильців Тарас Григорович – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу соціально-гуманітарного розвитку регіонів, Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

E-mail: tgvas77@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2889-6924>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/2105326/vasytstv-g-taras/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57217955097>

Садова Уляна Ярославівна – доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу соціально-гуманітарного розвитку регіонів, Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

E-mail: sadlu2004@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0930-5885>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/2033509/uliana-us-sadova/>

Махонюк Олександр Володимирович – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу соціально-гуманітарного розвитку регіонів, Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

E-mail: m_sasha2007@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9513-4527>

UDC 330:314.7:338.46:35.078(477)

JEL: J21; J41; J61; F22; O15

Vasytstv T. G., Sadova U. Ya., Makhoniuk O. V. The Problematic Aspects and Directions of Development of the Migration Services Market in Ukraine

At the present stage of development of migration processes in Ukraine, the problem of improving the domestic migration services market has been actualized, turning it into a system of socio-economic relations to meet the needs of the population in services related to the possibility and improvement of conditions for migration movements, obtaining related services related to migration, minimizing risks (both for citizens and the State) related to migration processes. The research is aimed at identifying problematic aspects, as well as substantiating the directions and means of the State policy for the development of the migration services market in Ukraine. The object of research is the processes of improving the State policy of functioning and development of the migration services market in Ukraine, legalization of its subjects and improvement of institutional-economic opportunities in relation to the provision of high-quality migration services. In the process of research, general scientific and special methods were used: synthesis and system analysis, logical generalization, strategic management, and comparative analysis. The article identifies the current systemic problems in the functioning and development of the migration services market in Ukraine, in particular in terms of the predominance of unlicensed subjects – providers of migration services; low level of satisfaction of migrants with intermediary services; limited practices of bringing to justice shadow intermediaries in the migration services market; low level of socio-economic protection of migrant workers, etc. The authors define directions and means of improving the functioning of the migration services market of Ukraine in the areas of: legalization and licensing of activities; introduction of a monitoring system for the migration services market; conclusion of intergovernmental bilateral agreements to protect the rights of migrant Ukrainians; implementation of the Concept for regulating the development of the migration services market in Ukraine. Prospects for further

scientific research in the analyzed sphere concern the substantiation of directions and means of implementation of positive foreign practices for the State-based regulation of the migration services market in Ukraine.

Keywords: migration intermediaries, migration processes, migration policy, migration services market, implementation and protection of the migrants' rights, quality of migration services.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 26.

Vasylytsiv Taras G. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of Department of Social and Humanitarian Development of the Regions, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine (4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine)

E-mail: tgvas77@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2889-6924>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/2105326/vasylytsiv-g-taras/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorid=57217955097>

Sadova Uliana Ya. – D. Sc. (Economics), Professor, Leading Researcher of the Department of Social and Humanitarian Development of the Regions, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine (4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine)

E-mail: sadlu2004@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0930-5885>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/2033509/uliana-us-sadova/>

Makhoniuk Olexandr V. – PhD (Economics), Research Associate of the Department of Social and Humanitarian Development of the Regions, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine (4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine)

E-mail: m_sasha2007@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9513-4527>

Міграційна тематика глибоко увійшла в різні сфери людського життя. В Україні, незважаючи на COVID-19 і карантинні обмеження, пов'язані з протидією пандемії, населення не відкидає можливості мігрувати. З одного боку, інтенсивність міграції дещо знизилася (за даними окремих аналітичних досліджень, ковідний рік «притримав» від міграції близько півмільйона осіб) [1]. З іншого боку, сегмент української трудової міграції, в основі якої лежить власне економічний інтерес, особливо не зменшився, хоча й здобув нові риси. За даними Національного Банку України, «трудова мігранти зберегли за собою робочі місця за кордоном, а обсяг їх переказів в Україну у 2020 році навіть дещо збільшився» [2]. Згідно з дослідженнями Аналітичного центру компанії з міжнародного працевлаштування Gremi Personal, ситуація не тільки стає дедалі більш напруженою, але й викликає занепокоєння в плані втрати людського капіталу. «Пандемічний рік, – стверджують автори, – вніс певні зміни у плани та наміри українських трудових мігрантів, однак збільшив їх інтеграційні наміри щодо Польщі» [3]. Особливо насторожують висновки щодо зростання частки осіб, які заявляють про остаточні інтеграційні наміри залишатися жити в Польщі (35,1% проти 30,5% у 2020 р.). Лише 37,3% мають чіткі наміри повернутися в Україну. Наведені факти дають підстави висувати гіпотезу про подальше поглиблення поділу праці у сфері послуг, пов'язаних з обслуговуванням міграції як економічного явища. На вирішення нових проблем націлена подальша розбудова спеціалізованого ринку міграційних послуг (далі – РМП).

Огляд спеціальної літератури, присвяченої формуванню та розвитку РМП, засвідчує, що в наукових колах наразі немає усталених традицій щодо його пояснення на засадах економічних підходів. Такий стан справ не є несподіваним для академічної

спільноти. Адже сама міграція є, перш за все, демографічним явищем. Проблеми її виникнення, функціонування, розвитку вивчаються з ґносеологічних позицій, зокрема в таких сферах наукового знання, як історія, демографія, географія, соціологія, психологія, юриспруденція тощо. Усе ж, економіка в даному плані – цікава річ. Адже ринок, як механізм урівноважування попиту та пропозиції робочої сили, не тільки розглядає працю трудового мігранта як безпосередній фактор виробництва. Він стимулює конкуренцію та прогрес середовища існування міграції (і зародження, і розвитку, і затухання), її зв'язки з іншими сферами економічного життя територіальних суспільних систем. Він забезпечує територіальний і вертикальний перерозподіл ресурсів – людських (як носіїв потенціалу), культурних (досвіду, знань, цінностей), інформаційних (технологічних) тощо. Проблеми організації міграційно зумовлених спільнот, а з цим – соціально-економічних відносин, продукують розвиток низки теорій – суспільного вибору, інституційної, людського капіталу, загальної теорії управління (теорії зовнішньої міграції, теорії інтеграції, теорії міграції) та ін. Вчені-міграціологи працюють над виробленням уніфікованої понятійної мови міграції (міграційного потенціалу, міграційного капіталу, міграційних ефектів, територіальних міграційних систем, ін.). Усе це засвідчує, що даний РМП вимагає поглибленого вивчення, а також адекватного реагування та регулювання.

Нині вітчизняними та зарубіжними вченими проводиться робота з розбудови методології дослідження РМП, його оцінювання та аналізу. Серед плеяди учених-міграціологів слід відзначити праці А. Малиновської, О. Позняка, І. Майданік (питання міграційної політики держави, механізмів

та інструментів її формування та реалізації [4, с. 10–35; 5; 6], Е. Лібанової (дослідження масштабів, причин, наслідків зовнішньої трудової міграції, а також шляхів удосконалення міграційної політики [7, с. 13–25]); М. Романюка (питання узгодження цілей рееміграції робочої сили та національної безпеки в державі [8, с. 23–28; 18, с. 50–60]); А. Шаульської (дослідження щодо механізмів та інструментів міграційної політики [9, с. 495–500]), У. Садової (дослідження регіональних особливостей формування та реалізації міграції, територіальних міграційних систем [10, с. 51–73]), О. Махонюка (вивчення закономірностей та особливостей формування і розвитку РМП [11; 12]). Тематика функціонування РМП піднімається в публікаціях М. Кримова [13, с. 56–64] та А. Дембіцької [14, с. 149–152]. Для справедливості треба вказати, що РМП не може розвиватися без відповідної інфраструктури. Інституційні аспекти цього зрізу проблем розглянуто у працях О. Левицької, О. Мульської та ін. [15, р. 507–514], Т. Васильціва, Р. Лупака, М. Куницької-Іляш [16, р. 50–58]. Низка питань соціальної безпеки держави на стику функціонування ринку праці та міграції стали предметом уваги С. Гринкевич та ін. [17, с. 67–72], А. Турчин, О. Собко та ін. [19, с. 1677–1681].

Водночас сфера економічних інтересів дослідження міграції надзвичайно строката. Відповідно до різних чинників варіюються склад, конфігурація, інституційні та інші можливості включеності суб'єктів РМП у процес вироблення відповідної політики. На фоні зміни кон'юнктури ринку виникають національні особливості його формування та розвитку, з'являються нові ризики та виклики подальших перетворень. Отже, актуалізується важливість досліджень у сфері функціонування та розвитку РМП.

Метою статті є виявлення актуальних проблем розвитку ринку міграційних послуг в Україні та розробка напрямів і засобів державної політики його розвитку в умовах глобальних змін.

Ринок міграційних послуг відіграє важливу роль у функціонуванні та розвитку сучасної економіки. Як органічна складова економіки він є складною динамічною внутрішньо структурованою системою інститутів-суб'єктів та інститутів-регуляторів з приводу організації та розвитку міграційної активності населення. Це інструмент розподілу та перерозподілу послуг міграційно детермінованої робочої сили, оптимізації й отримання зиску (вигод). РМП сприяє формуванню територіальної міграційної системи як частини ТСС з його тісними взаємозв'язками з іншими підсистемами (бере активну участь у її формуванні та територіальній організації). РМП є геопросторовим утворенням. У його основі якого лежать геопросторові міграційні процеси та мережі, що функціонують на базі усталених міграційних потоків (переміщень) людей і забезпечуються діяльністю формальних і неформальних інститутів. Економічну

суть РМП становить підсистема відносин попиту та пропозиції міграційних послуг, яка постійно змінюється під впливом цінних і нецінних чинників.

В Україні, де міграційні процеси мають давню та багату історію, формування і розвиток РМП має загальні та специфічні риси.

З одного боку, відбувається інституціалізація суб'єктів, задіяних у протіканні та розвитку міграційних процесів, у допомозі задоволенню потреб мігрантів у різних послугах (адміністративно-юридичних, соціально-психологічних, трудових, освітніх, фінансово-економічних та інших). З іншого боку, дають про себе знати інститути-регулятори. Від повноти та якості останніх залежать доцільність і ефективність прийняття рішень у сфері міграції, причому в межах конкретної територіальної громади, сім'ї, тощо. В обох випадках постають питання обрання оптимального виду, способу та форми переміщення особи, легкості процедур, пов'язаних з оформленням дозвільних документів, реалізації прав і свобод українських трудових мігрантів, підтримки стандартів якості життя та праці за кордоном, комунікації з близькими та рідними на батьківщині, надходження допомоги (міграційного капіталу), шляхів повернення на батьківщину на випадок непередбачених обставин тощо.

Загалом, аналіз результатів досліджень низки провідних учених-міграціологів, експертів, висновки з власних напрацювань дають підстави говорити про таке.

По-перше, в Україні, згідно із Законом України № 5067 «Про зайнятість населення», діяльність організацій, які надають послуги з посередництва при працевлаштуванні за кордоном, підлягає ліцензуванню (ч. 1 ст. 38) [20]. За вітчизняною офіційною статистикою ліцензовані суб'єкти щорічно працевлаштовують за кордоном близько 80 тис. осіб, що охоплює лише 1,5–2,5% вітчизняних трудових мігрантів [21, с. 48–51]. Таким чином, до 97,5% українських мігрантів обслуговують юридичні та фізичні особи – підприємці (резиденти), які зареєстровані як суб'єкти інших видів економічної діяльності або здійснюють діяльність неофіційно. Переважання на РМП неліцензованих суб'єктів – надавачів міграційних послуг створює немало проблем у сфері соціального захисту трудових мігрантів, реалізації їх прав і свобод.

По-друге, функціонування та розвиток РМП має відповідати вимогам антимонопольного законодавства України. Наразі даний ринок не є монополізований. Проте надмірна фрагментація надавачів послуг теж викликає запитання. Трудові мігранти, як споживачі (клієнти) послуг РМП, особливо часто негативно відзиваються про якість пропонованих послуг. Низький рівень задоволеності мігрантів послугами посередників з питань працевлаштування – це не тільки особисті роздратування. Це й іміджеві проблеми поширення національної культури. Свого часу відділом

проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» було проведено спеціальне опитування на цю тему. Про низьку якість функціонування агенцій з працевлаштування заявила більшість респондентів (у експертному опитуванні взяли участь 39 осіб – представників західних областей України з великим міграційним досвідом [22, с. 151–155]). Так, абсолютно негативні оцінки рівню задоволеності послугами посередників дала третина опитаних (30%), ще 33% висловили конкретні претензії до посередників. Практично всі недоброчесні суб'єкти ринку міграційних послуг, які порушують етичні норми конкуренції, приховують таку інформацію:

- ✦ справедливу ціну міграційних послуг і послуг з працевлаштування (ціна запрошень, вартість процесу оформлення віз, вартість послуг перевезення, обрання місця праці, укладання контракту тощо);
- ✦ фактичні умови працевлаштування за кордоном (важкість праці, наявність штрафних санкцій, дійсну тривалість робочого дня і т. ін.);
- ✦ умови проживання, харчування, добирання до місця праці;
- ✦ реально можливий рівень доходу (оплати праці). До прикладу, у Польщі на сільськогосподарських роботах часто декларується оплата праці на рівні 1000–1500 дол. США на місяць. Проте працівників не інформують, що період максимальної дохідності від збору врожаю зазвичай обмежений у часі (піковий сезон триває лише 2–3 тижні). Фактичний заріток також залежить від погодних умов, якості продукції, тому справжній розмір зарітку коливається в межах 500–700 дол. США;
- ✦ наявність прихованих комісій (інколи в розмірі 20–40% від зарітної плати) та інших додаткових умов, які попередньо приховані в угоді (переважно офіційно укладається іноземною мовою через агенцію-посередника

без детального роз'яснення небажаних моментів майбутньому працівнику).

Цікавими виявилися результати цього обстеження щодо негативного досвіду працевлаштування трудових мігрантів у країнах ЄС. Встановлено, що частота випадків ошукування зарітчан тісно корелює із загальною картиною їхнього легального статусу здійснення міграційного процесу в іноземні країни (рис. 1).

По-третє, в Україні правоохоронні органи, які б мали відстежувати нелегальну діяльність посередників на РМП, не виконують повною мірою цю функцію. Так, результати вищезазначеного експертного опитування підтверджують, що недоброчесні суб'єкти ринку міграційних послуг, які надають послуги з працевлаштування за кордоном неофіційно, працюють «відкрито», не притягуються до відповідальності. Цікаво, що свої відносини з клієнтами вони ніде не фіксують офіційно; характер діяльності зводять до інформаційних послуг або послуг у сфері пасажирських перевезень; працюють переважно у формі фізичної особи – підприємця (ФОП). Вказане практично унеможливає притягнення їх до відповідальності.

Натомість, з боку споживачів таких послуг нарікань багато. Держава ж проводить дуже слабку роз'яснювальну роботу (через ЗМІ, соціальну рекламу тощо), акцентує увагу на тому, що загрози нелегального працевлаштування – це справа та відповідальність і мігрантів зокрема. Ризики, загрози, збитки, порушення власних прав у разі участі в нелегальному працевлаштуванні за межами своєї країни часто стають об'єктом уваги громадських організацій.

По-четверте, спостерігаємо активну популяризацію суб'єктами ринку міграційних послуг (які здійснюють свою діяльність неофіційно або напівприховано) практик нелегальної зовнішньої трудової міграції. Показово, що спрощений виїзд за кордон на законних підставах (за біометричними паспортами) став доступним для всіх громадян України починаю-

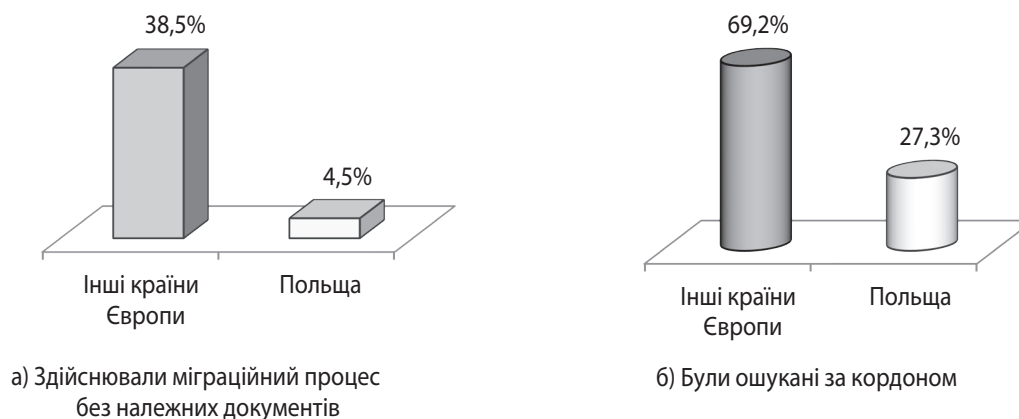

Рис. 1. Негативні сторони нелегальної трудової міграції українців у Польщі та ЄС

Джерело: складено за результати авторського експертного опитування.

чи з червня 2017 р. (після запровадження безвізового режиму з ЄС). Водночас умови працевлаштування для українців залишилися незмінними – наявність відповідної робочої візи та інших дозвільних документів.

Цікаво й те, що показники трудових квот на працевлаштування українців у інших країнах ЄС (за виключенням Польщі та частково Чехії) не є високі. Відповідно, динаміка змін кількості дозволів на працевлаштування (вперше) українців за кордоном теж не дуже значна. У доповідний період показники в деяких країнах навіть демонстрували тенденцію до скорочення (табл. 1).

Зазначене, на тлі стабільно високих обсягів зовнішньої трудової міграції з України, пояснює, чому абсолютна більшість вітчизняних посередників на РМП продовжили де-юре надавати виключно послуги пасажирських і товарних перевезень у ці країни. Насправді, значна частина перевізників цілком реально пропонують особистий контакт з місцевими працедавцями або українськими осередками в тих же Італії, Німеччині, Іспанії, Норвегії тощо. Тим самим як норма позиціонується нелегальне працевлаштування з можливістю відтермінованого узаконення трудових відносин у цих країнах. Незважаючи на корисливий умисел і «добрі» наміри посередників, такий алгоритм працевлаштування в країнах ЄС порушує місцеве й європейське міграційне законодавство та несе істотні ризики для самих українців: експлуатація їхньої праці, повна чи часткова невплата заробітку, порушення умов праці та власних прав і свобод, дискримінація, подальша депортація і т. ін.

По-н'яте, українські трудові мігранти все ще не мають доступу до систем соціального захисту своїх прав ані в Україні, ані за кордоном. Незважаючи на вже зроблені кроки у сфері соціальної захищеності працівників, багато питань залишається відкритими.

Так, з одного боку, урядом України здійснено низку важливих заходів у частині розвитку пенсійного забезпечення таких громадян. Відповідні положення, які передбачають можливість отримання пенсії як в Україні, так і в країні перебування мігрантів, були інституціолізовані в міжнародних договорах про соціальне забезпечення. Такі договори були укладені практично з усіма країнами колишнього соціалістичного табору, сусідніми країнами – Польщею, Угорщиною, Румунією, Чехією, Болгарією, Словаччиною, а також з Монголією, Іспанією та Португалією.

Відповідно до положень цих договорів виплату пенсій забезпечує Пенсійний фонд України, а її розміри нараховуються, виходячи із загального трудового стажу особи як в Україні, так і за кордоном.

Окрім того, більшість європейських країн сьогодні забезпечують соціальні гарантії для офіційних іноземних працівників на рівні аналогічних гарантії для свого населення. Наприклад, Польща з 1 січня 2018 р. підвищила мінімальну ставку для українців до рівня зарплати своїх громадян. Утім, на практиці польські працедавці неохоче підписують трудові договори з українцями. Якщо до підписання угоди все ж таки доходить, то не факт, що на тих самих умовах, які були попередньо визначеними запрошеннями на роботу. Замість повноцінного трудового договору, від якого відраховуються внески до Фонду соціального страхування та медична страховка, пропонуються короткострокові цивільно-правові угоди.

У червні 2019 р. внески до Фонду соціального страхування Польщі сплачували та, відповідно, працювали за повноцінними трудовими угодами 644 тис. іноземців, серед яких 470 тис. осіб – громадяни України. І хоча це у 6 разів більше, ніж у 2014 р., проте досі мало порівняно із загальними обсягами трудової міграції, яку в Польщі оцінюють у 1,3 млн українців щорічно [24, с. 8].

Таблиця 1

Динаміка змін кількості дозволів на працевлаштування (вперше), отриманих українськими трудовими мігрантами в окремих країнах ЄС у 2008–2019 рр., тис. од.

Країна	Рік											
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Чехія	15,6	4,1	7,1	1,7	10,9	9,3	5,0	8,1	7,6	9,8	17,7	35,5
Німеччина	1,0	0,9	0,9	0,9	1,2	1,1	1,5	0,6	1,3	1,3	1,7	1,3
Іспанія	2,0	2,4	1,5	1,8	1,4	1,3	1,1	1,1	0,9	1,0	2,0	2,0
Італія	32,2	29,1	40,1	8,2	2,5	8,6	3,9	0,9	0,4	0,3	0,3	0,2
Португалія	1,1	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,6	0,9
Польща	н.д.	н.д.	72,3	62,3	85,2	124,4	188,8	354,1	464,3	545,3	468,6	551,1
Інші країни	н.д.	н.д.	6,5	6,6	6,1	6,2	7,5	10,4	12	22,1	44,1	68,6
Країни ЄС без Польщі	н.д.	н.д.	56,6	19,6	22,5	26,8	19,2	21,3	22,4	34,8	66,4	108,5

Джерело: розраховано за [23].

По-шосте, незважаючи на позитивні зміни в частині інституційно-правового регулювання ринку міграційних послуг, українська держава далеко не повною мірою використовує цільові можливості інформаційних технологій. Про це не раз йшлося при участі й міжнародних організацій, зокрема, МОП [25]. У цьому плані цікавими можуть виявитися пропозиції щодо ширшого використання можливостей ринку IT-послуг. Певним ноу-хау може стати запровадження системи онлайн-маркетингу потреб українських трудових мігрантів (як користувачів мобільних телефонів). Для цього слід розробити систему цільових мобільних аплікацій – програм-помічників чи програм соціального спрямування, які б встановлювалися на смартфонах, телефонах, планшетах і додавали б у зручності при користуванні необхідними послугами конкретних установ чи організацій. Нині психологічна планка «зручності» мобільних аплікацій стрімко піднімається вгору. Масовість їх клієнтів вказує на переваги такого виду IT-послуг над простою мобільною версією сайтів (у даному випадку тих, що належать мережам окремих організацій). Іншими словами, збільшення кількості мобільних пристроїв, якими користуються українські трудові мігранти, є вигідними платформами для розробки для них мобільних аплікацій у сфері соціального захисту (як абонентів відповідних послуг).

З метою усунення визначених проблем і вдосконалення функціонування ринку міграційних послуг в Україні слід реалізувати таке.

1. Легалізувати (ліцензувати) діяльність неофіційних посередників на РМП, перевести форми та принципи їх роботи у правове поле (особливо прискорити роботу в частині суб'єктів з позитивною репутацією, що володіють напрацьованими методами роботи й інфраструктурними мережами). Активізувати колективно-договірне партнерство між представниками держави (ДМС України, Держслужба України з питань праці, Держслужба зайнятості України), бізнесу (суб'єкти ринку міграційних послуг) і громадськими організаціями з міграції. Актуальним форматом роботи мають бути зустрічі уповноважених представників сторін, результатом – прийняття резолюції про побудову співпраці на засадах партнерства. Ще раз наголосимо, що в даному випадку йдеться про:
 - ✦ діяльність посередників виключно в правовому полі задля підвищення захищеності трудових мігрантів-українців за кордоном;
 - ✦ участь держави у формуванні якісного моніторингу міграційної ситуації в Україні (інформація може стосуватися, зокрема, перекваліфікації чи підвищення кваліфікації українців за кордоном, кількості працевлаштованих за кордоном, видів і тривалості виконуваних робіт, характеристики іноземних роботодавців);

- ✦ юридичну підтримку держави ліцензованих посередників;
- ✦ певні преференції в доступі до державного замовлення, бюджетно-грантової та іншої підтримки.

2. Запровадити систему моніторингу за станом і чинниками розвитку РМП; наділити повноваженнями та ресурсним забезпеченням для такої роботи ДМС України у співпраці з Державною службою статистики України та Державною службою України з питань праці.

Серед можливих способів візуалізації даних моніторингу може бути Інтерактивна мапа діяльності суб'єктів РМП (надавачів міграційних послуг різних форм власності з переліком їх послуг) у розрізі регіонів України з подальшою деталізацією інформації. Привести дані про посередників на РМП за ознаками виду діяльності та статусом, здійснити рейтингування ліцензованих суб'єктів, а отриману інформацію зробити публічною. Започаткувати широке оприлюднення інформації про недобросовісних і тінювих посередників, які надають міграційні послуги.

Постійний моніторинг ситуації на РМП має стати фундаментом для розробки Плану дій з реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 р. і далі й до забезпечення його виконання відповідно до Закону «Про зовнішню трудову міграцію» [26]. Створення системи статистичних та адміністративних (реєстраційних) даних про РМП має забезпечити ефективність його регулювання в Україні та регіонах, допомогти у прийнятті виважених управлінських рішень.

3. Укласти міжурядові двосторонні угоди та ініціювати активну позицію державних служб у частині питань захисту прав українців-мігрантів.

Окрім удосконалення системи соціально-економічної захищеності громадян України за кордоном, активна позиція держави має стосуватися забезпечення низки додаткових вимог, серед яких:

- ✦ гарантії (відповідно до пунктів, прописаних у двосторонніх міжурядових угодах) відносно повернення українців на батьківщину;
- ✦ узгодження та формування спільних міждержавних міграційних політик;
- ✦ апробація в Україні кращих світових практик регулювання проблем міграції та демографічної кризи;
- ✦ посилення інституційної спроможності вітчизняного РМП.

Ринок міграційних послуг має відіграти працевзберігаючу функцію у сфері працевикористання робочої сили трудових мігрантів. Оскільки недержавні посередники – надавачі міграційних послуг перебувають в постійному та тісному контакті з українськими заробітчанами й іноземними працедавцями, вони досте-

менно знають, які труднощі можуть очікувати українців у тій чи іншій країні, які рішення проблем існують на сьогодні та які потенційні кроки варто очікувати від уряду України (враховуючи досвід інших країн світу щодо захисту своїх громадян за кордоном). Тому вкотре доцільним бачиться співпраця суб'єктів ринку міграційних послуг і державних органів.

Офіційні посередники повинні стати активними учасниками реалізації цих угод і забезпечувати виключно легальний процес здійснення зовнішньої трудової міграції українців.

4. Розробити та реалізувати Концепцію регулювання РМП в Україні, у тому числі формування планів її реалізації на територіальному рівні з урахуванням специфіки кожного регіону країни.

Метою Концепції має стати розвиток добросовісної конкуренції на вітчизняному ринку міграційних послуг, нівелювання негативного впливу зовнішнього середовища та забезпечення належної якості міграційних послуг як основного індикатора стабільності та рівноваги, що відображає ступінь задоволення інтересів усіх учасників ринку.

Головними пріоритетами Концепції доцільно визначити:

- 1) легалізацію ринку міграційних послуг;
- 2) зростання якості міграційних послуг;
- 3) розвиток системи контролю якості міграційних послуг з боку громадянського суспільства;
- 4) децентралізацію та дерегулювання ринку міграційних послуг.

Практичний інтерес може мати ідея впровадження в діяльність ДМС України міжнародних стандартів системи управління якістю міграційних послуг та переходу до оцінки ефективності діяльності ДМС України (а також підконтрольних їй органів і суб'єктів) не тільки з позиції реалізації міграційної політики, але, зокрема, на засадах рівня задоволення потреб споживачів – мігрантів.

Важливо, аби положення Концепції враховували стан і структуру демографічних процесів, були узгодженими зі стратегією демографічного розвитку та іншими суміжними стратегічними та плановими документами, інституціалізували основні поняття, принципи, цілі, пріоритети та заходи у сфері регулювання ринку міграційних послуг на різних рівнях, закріпили основні нормативно-правові положення регулювання розвитку ринку міграційних послуг в Україні, сформували чітку послідовну міграційну політику з урахуванням особливостей розвитку РМП, забезпечували належну протидію нелегальним формам надання міграційних послуг.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розбудови РМП України актуалізувалися системні вади його функціонування та

розвитку. Серед основних – велика кількість неефективно функціонуючих суб'єктів – надавачів міграційних послуг, низька їх якість; незадоволеність з боку мігрантів; неналежне виконання суб'єктами ринку міграційних послуг зобов'язань щодо якісного працевлаштування за кордоном; обмеженість практик притягнення до відповідальності тіншових посередників на ринку міграційних послуг; подальша популяризація «переваг» неофіційної зовнішньої трудової міграції; низький рівень соціально-економічної захищеності вітчизняних трудових мігрантів за кордоном.

Встановлено, що з метою усунення визначених недоліків і забезпечення більш якісного й ефективного функціонування РМП України, реалізації його функцій і завдань у руслі покращення міграційної політики, державі слід реалізувати заходи за такими напрямками:

- ✦ легалізація та ліцензування діяльності всіх посередників на РМП;
- ✦ запровадження системи моніторингу за станом і тенденціями, структурними характеристиками розвитку цього ринку;
- ✦ активне укладання та використання можливостей міжурядових двосторонніх угод і посилення системи захисту прав українців-мігрантів;
- ✦ розробка та реалізація Концепції регулювання розвитку РМП в Україні.

Перспективи подальших наукових досліджень в аналізованій сфері стосуються обґрунтування напрямів і засобів імплементації позитивних зарубіжних практик державного регулювання розвитку ринку міграційних послуг в Україні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019–2021 роках // Слово і діло. 18 березня 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudovamihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax>
2. Просто про економіку (за матеріалами Інфляційного звіту за січень 2021 року) // Національний банк України. 11 лютого 2021 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-zamaterialami-inflyatsiyonogo-zvitu-za-sichen-2021-roku>
3. Пульс трудової міграції. Інтеграційні наміри українських трудових мігрантів у Польщі // Gremi Personal. Аналітичний центр компанії з міжнародного працевлаштування Gremi Personal. 17.03.2021. URL: <https://gremi-personal.com.ua/ua/puls-trudovoi-migracii-integracijni-namiri-ukrainskih-trudovih-migrantiv-u-polshhi-2/>
4. Малиновська О. А. Міграційна політика Європейського союзу: виклики та уроки для України : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2014. 48 с. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/migr_pol-68f1d.pdf

5. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-07/Migration_Politic_Print-fin-3178a.pdf
6. Позняк О. В., Малиновська О. А., Майданік І. П., Овчиннікова О. Р. Мігранти з нерегульованим статусом в Україні. Аналітичне резюме. Київ, 2021. 12 с. URL: https://idss.org.ua/arhiv/IRREGULAR%20MIGRANTS%20IN%20UKRAINE_UKR_FINAL.pdf
7. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2. С. 11–26. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2018.02.11>
8. Романюк М. Д. Закордонна трудова міграція та рееміграція в контексті національної безпеки України. *Регіональна економіка*. 2016. № 4. С. 22–30.
9. Шаульська Л. В., Якимова Н. С. Сучасні проблеми соціально-трудова міграції Донецької області. *Вісник Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана*. 2010. № 6. С. 494–501. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/2901/Shaulska.pdf>.
10. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації : монографія / наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2011. 380 с.
11. Махонюк О. В. Формування та розвиток ринку міграційних послуг в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07. Вінниця, 2019. 20 с.
12. Садова У. Я., Махонюк О. В. Інституційне забезпечення функціонування транскордонного ринку міграційних послуг. *Регіональна економіка*. 2016. № 4. С. 31–38. URL: http://re.gov.ua/re201604/re201604_031_SadovaUYa,MakhonyukOV.pdf
13. Кримова М. О. Інтеграція мігрантів як інструмент функціонування ринку міграційних послуг країн ЄС. *Економіка і організація управління*. 2019. № 2. С. 56–64. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2019.2.6>
14. Дембіцька А. В. Основні етапи міжнародної міграції робочої сили. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2013. Т. 18. № 4/1. С. 149–152. URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2013_18_4_1/38.pdf
15. Modelling the Conditions Affecting Population Migration Activity in the Eastern European Region: The Case of Ukraine / Levytska O., Mulka O., Ivaniuk U. et al. *TEM Journal*. 2020. Vol. 9. Is. 2. P. 507–514. DOI: 10.18421/TEM92-12.
16. Vasylytsiv T., Lupak R., Kynytska-Iliash M. Social Security of Ukraine and the EU: Aspects of Convergence and Improvement of Migration Policy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. Is. 4. P. 50–58. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-50-58>
17. Гринкевич С. С., Лупак Р. Л., Васильків Ю. В. Формування системи та структурування інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу України. *Бізнес Інформ*. 2015. № 7. С. 67–72. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-7_0-pages-67_72.pdf
18. Романюк М. Д. Міграційні детермінанти національної безпеки України: теоретико-методологічні та практичні аспекти. *Демографія та соціальна економіка*. 2009. № 1. С. 50–60. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9047/05-Romanuk.pdf?sequence=1>
19. Adoption of management decisions regarding the equalization of territorial asymmetry of demographic development of quality of life of the population / Turchyn L., Sobko O., Boichyk I. et al. *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*. 2019. Vol. 12. 7 Special Issue. P. 1677–1681.
20. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1060. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-2015-n#Text>
21. Міграційний профіль за 2016 рік // ДМС України, 2017. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_prifil/mig_prifil_2016.pdf
22. Махонюк О. В. Організаційні моменти працевлаштування українців у країнах Європи (соціологічний вимір) // Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум : матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 8 червня 2017 р.). Львів, 2017. С. 151–155.
23. First permits by reason, length of validity and citizenship // Eurostat. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_resfirst&lang=en
24. Migracje zarobkowe cudzoziemców z Ukrainy i Azji do Polski. 2019. URL: <https://www.workservice.com/pl/content/download/8085/57319/file/Migracje%20zarobkowe%20cudzoziemc%C3%B3w%20z%20Ukrainy%20i%20Azji.%20Work%20Service.pdf>
25. Міжнародна науково-практична конференція Міжнародної організації праці з питань трудової міграції: до рекомендацій профспілкам (9–13 березня 2020 р.). НДЦ «ДЕМОС» НУ «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/3/15/news/4696/propozyciyidlyaprofspilok2020.pdf>
26. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 р. № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19>

REFERENCES

- Dembitska, A. V. "Osnovni etapy mizhnarodnoi mihratsii robochoi syly" [Milestones of International Labor Migration]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova*, vol. 18, no. 4/1 (2013): 149-152. http://visnyk-onu.od.ua/journal/2013_18_4_1/38.pdf
- "First permits by reason, length of validity and citizenship". Eurostat. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_resfirst&lang=en
- Hrynkevych, S. S., Lupak, R. L., and Vasylykiv, Yu. V. "Formuvannia systemy ta strukturuvannia instytutitsiinoho zabezpechennia realizatsii derzhavnoi polityky rozvytku i vykorystannia trudovoho potentsialu Ukrainy" [System Formation and the Related Structuring of Institutional Securing of Implementation of the State Policy for Development and Usage of Labor Potential of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 7 (2015): 67-72. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-7_0-pages-67_72.pdf
- Krymova, M. O. "Intehratsiia mihrantiv yak instrument funktsionuvannia rynku mihratsiinykh posluh krain

- YeS" [Integration of Migrants as an Instrument of Migration Service Market of the EU]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 2 (2019): 56-64.
DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2019.2.6>
- [Legal Act of Ukraine] (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-2015-n#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19>
- Levytska, O. et al. "Modelling the Conditions Affecting Population Migration Activity in the Eastern European Region: The Case of Ukraine". *TEM Journal*, vol. 9, no. 2 (2020): 507-514.
DOI: 10.18421/TEM92-12
- Libanova, E. M. "Zovnishni trudovi mihratsii ukrainsiv: mashtaby, prychny, naslidky" [External Labor Migration of Ukrainians: Scale, Causes, Consequences]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 2 (2018): 11-26.
DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2018.02.11>
- "Migracje zarobkowe cudzoziemcow z Ukrainy i Azji do Polski. 2019". <https://www.workservice.com/pl/content/download/8085/57319/file/Migracje%20zarobkowe%20cudzoziemc%C3%B3w%20z%20Ukrainy%20i%20Azji.%20Work%20Service.pdf>
- "Mihratsiinyi profil za 2016 rik" [Migration Profile for 2016]. DMSU Ukrainy, 2017. https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf
- "Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi z pytan trudovoi mihratsii: do rekomendatsii profspilkam (9-13 bereznia 2020 r.)" [International Scientific-practical Conference of the International Labor Organization on Labor Migration: Recommendations to Trade Unions (March 9-13, 2020)]. *NDTs «DEMOS» NU «Lvivska politehnika»*. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/3/15/news/4696/propozyciyidlyaprofspilok2020.pdf>
- Makhoniuk, O. V. "Formuvannia ta rozvytok rynku mihratsiinykh posluh v Ukraini" [Formation and Development of the Migration Services Market in Ukraine]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.07*, 2019.
- Makhoniuk, O. V. "Orhanizatsiinyi momenty pratsevlashtuvannia ukrainsiv u krainakh Yevropy (sotsiologichnyi vymir)" [Organizational Aspects of Employment of Ukrainians in European Countries (Sociological Dimension)]. *Suspilni transformatsii i bezpeka: liudyna, derzhava, sotsium*. Lviv, 2017. 151-155.
- Malynovska, O. A. "Mihratsiina polityka Yevropeiskoho soiuzu: vyklyky ta uroky dlia Ukrainy : analitychna dopovid" [European Union Migration Policy: Challenges and Lessons for Ukraine: An Analytical Report]. Kyiv : NISD, 2014. http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/migr_pol-68f1d.pdf
- Malynovska, O. A. "Mihratsiina polityka: hlobalnyi kontekst ta ukrainski realii" [Migration Policy: Global Context and Ukrainian Realities]. Kyiv : NISD, 2018. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-07/Migration_Politic_Print-fin-3178a.pdf
- "Prosto pro ekonomiku (za materialamy Infliatsiinoho zvituzh za sichen 2021 roku)" [Just about the Economy (According to the Inflation Report for January 2021)]. Nationalnyi bank Ukrainy. February 11, 2021 roku. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-za-materialami-inflyatsiynogo-zvitu-za-sichen-2021-roku>
- "Puls trudovoi mihratsii. Intehratsiini namiry ukrainskykh trudovykh mihrantiv u Polshchi" [Pulse of Labor Migration. Integration Intentions of Ukrainian Labor Migrants in Poland]. *Cremit Personal. Analitychnyi tsentr kompanii z mizhnarodnoho pratsevlashtuvannia Gremi Personal*. March 17, 2021. <https://gremi-personal.com.ua/ua/puls-trudovoi-migracii-integracijni-namiry-ukrainskih-trudovih-migrantiv-u-polshhi-2/>
- Pozniak, O. V. et al. "Mihranty z nevrehulovanyum statusom v Ukraini. Analitychne reziume" [Migrants with Unregulated Status in Ukraine. Analytical Summary]. Kyiv, 2021. https://idss.org.ua/arhiv/IRREGULAR%20MIGRANTS%20IN%20UKRAINE_UKR_FINAL.pdf
- Rehionalna mihratsiina polityka ta mekhanizmy yii realizatsii* [Regional Migration Policy and Mechanisms for Its Implementation]. Lviv, 2011.
- Romaniuk, M. D. "Mihratsiini determinanty natsionalnoi bezpeky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni ta praktychni aspekty" [Migration Determinants of National Security of Ukraine: Theoretical-methodological and Practical Aspects]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 1 (2009): 50-60. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9047/05-Romanyk.pdf?sequence=1>
- Romaniuk, M. D. "Zakordonna trudova mihratsiia ta reemihratsiia v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy" [Foreign Labor Migration and Re-emigration in the Context of National Security of Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4 (2016): 22-30.
- Sadova, U. Ya., and Makhoniuk, O. V. "Instytutsiine zabezpechennia funktsionuvannia transkordonnoho rynku mihratsiinykh posluh" [Institutional Support for Functioning of the Trans-border Market of Migration Services]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4 (2016): 31-38. http://re.gov.ua/re201604/re201604_031_SadovaUYa,MakhonyukOV.pdf
- Shaulska, L. V., and Yakymova, N. S. "Suchasni problemy sotsialno-trudovoi mihratsii Donetskoii oblasti" [Modern Problems of Social and Labor Migration of Donetsk Region]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu im. V. Hetmana*, no. 6 (2010): 494-501. <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/2901/Shaulska.pdf>
- "Trudova mihratsiia: skilky ukrainsiv pratsiuvaly za kordonom v 2019-2021 rokakh" [Labor Migration: How Many Ukrainians Worked Abroad in 2019-2021]. *Slovo i dilo*. March 18, 2021. <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax>
- Turchyn, L. et al. "Adoption of management decisions regarding the equalization of territorial asymmetry of demographic development of quality of life of the population". *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*, vol. 12, 7 special issue (2019): 1677-1681.
- Vasylytsiv, T., Lupak, R., and Kunytska-Iliash, M. "Social Security of Ukraine and the EU: Aspects of Convergence and Improvement of Migration Policy". *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 5, no. 4 (2019): 50-58.
DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-50-58>